

УКРАЇНА – ДЕРЖАВА

Лук'яненко О.М. (Київ)

СОЦІАЛЬНО-ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті розглядаються основні тенденції соціальної політики Української держави. Авторка аналізує інформаційний механізм підвищення ефективності соціальної політики держави в умовах соціальних трансформацій. На підставі аналізу сутності соціальної політики зроблено спробу комплексного вивчення її інформаційної складової.

Останні роки продемонстрували чітку залежність процесів стабілізації / дестабілізації сучасних держав від того чи іншого функціонування їх інформаційних інфраструктур. Тобто на сьогодні з'явився новий тип інструментарію, до якого виявилися неготовими сучасні держави. Такий стан справ є свідченням інерційності держави в управлінні інформаційним простором, що затримує вирішення багатьох політичних, економічних, соціальних, дипломатичних і військових завдань.

Аналіз **публікацій** з проблем інформаційної та соціальної політики, що поряд з великою кількістю праць, присвячених практичним аспектам їх здійснення, дослідження багатьох учених зосереджені на загальнотеоретичних аспектах змісту інформаційної та соціальної політики¹. Проте філософського аналізу інформаційного механізму

¹ Почепцов Г.Г., Чукут С.А. Інформаційна політика: Навч. посіб. – 2-е вид., стер. – К.: Знання, 2008. – 663 с.; Дубас О.П. Інформаційний розвиток сучасної України у світовому контексті. – К.: Генеза, 2004. – 208 с.; Социальная информатика: Основания, методы, перспективы / Отв. ред. Н.И. Лапин. – 2-е изд., стер. – М.: КомКнига, 2006. – 216 с.; Каныгин Ю.М. Основы когнитивного обществознания (информационная теория социальных

здійснення соціальної політики на сучасному етапі становлення громадянського суспільства в Україні у філософській літературі авторці не траплялося.

Метою даної статті є виокремлення загальних філософських положень, які, на наш погляд, визначають роль і місце соціально-інформаційної політики Української держави в розбудові громадянського суспільства.

Попередньо зауважимо, що інформаційна політика визначає закони функціонування інформаційної сфери. Коли ефективно працює система ЗМІ суспільства, це дає змогу швидко вишукати нову еліту, активно обговорювати нові проекти, сприяти прозорості влади, наближати її до населення. Законом взаємодії влади і населення є адекватне функціонування комунікації між владою і населенням. Не тільки населення має чути владу, а й влада має прислухатися до думки і слова свого населення¹.

Нинішня соціально-політична ситуація переконливо доводить, що консолідація суспільства, задля подолання ним глибокої кризи, можлива лише на ґрунті політики, спрямованої на побудову демократичної, соціальної, правової держави. Як свідчить світовий досвід, перехід від однієї суспільно-політичної системи до іншої завжди супроводжується падінням рівня життя населення, а отже, зростанням нестабільності. Через те особливої ваги набувають питання суспільної ролі держави, її участі в соціально-економічній та інформаційній сферах, форм і методів державного регулювання, загальних напрямів стабільного розвитку держави й суспільства. Це проблеми, у розв'язанні яких зацікавлені як нові соціальні групи, що виникли в перехідний період, так і ті, що потребують державної підтримки.

Вирішити означені проблеми можна лише на основі нової стратегії реформ, що має свої теоретичні витоки в концепції соціальної, правової держави. Структурні функції останньої спрямовані на забезпечення соціальної безпеки, тобто надання всім громадянам гарантій прав на самореалізацію, соціальний захист, зміцнення соціального партнерства між державою, роботодавцями і профспілками.

Зменшення кількості бідних, скорочення розвитку між багатством та злиднями (через гнучке державно-правове регулювання), перерозподіл ресурсів (через прогресивне оподаткування), створення надійної і міцної системи соціального забезпечення – усе це сприяє підвищенню стабільності, уникненню соціальних і політичних катаклізмів.

Дослідження взаємозв'язку між соціальною політикою і політичною стабільністю в інформаційному суспільстві² показують, що поряд з

систем). – К.: Украинская академия информатики, 1993. – 236 с.; Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи / С.І. Бандур, Т.А. Заяць, В.І. Куценко та ін.; За заг. ред. Б.М. Данилишина. – Черкаси: Брама-Україна, 2006. – 760 с.; *Заветный С.А.* Личность и общество: проблемы и перспективы управления. – К.: Изд-во ПАРАПАН, 2008. – 256 с.

¹ *Поченцов Г.Г., Чукут С.А.* Інформаційна політика: Навч. посіб. – 2-ге вид., стер. – К.: Знання, 2008. – С. 12.

² *Дубас О.П.* Інформаційний розвиток сучасної України у світовому контексті. – К.: Генеза, 2004. – 208 с.

ефективною соціально-економічною політикою все більшої ваги набуває інформаційна складова соціальної політики, що є однією з головних передумов набуття суспільством стійкого стану, який дає змогу ефективно функціонувати за умов різних впливів, зберігаючи при цьому структурну цілісність і спроможність контролювати процес суспільних змін. Водночас відомо, що економічні кризи, спад виробництва, погіршення рівня життя населення, «поляльні» диспропорції в розподілі доходів часто спричиняли руйнації політичних систем. Таким чином, завданням соціальної політики є створення умов для підвищення рівня життя населення, котре, у свою чергу, також зацікавлене в соціальному розвитку суспільства. Громадяни мають бути переконані в тому, що найважливіші інститути держави й суспільства здатні адекватно і своєчасно реагувати на їхні потреби.

У контексті зазначеного, варто акцентувати увагу на економічному аспекті соціального управління, у якому представлені життєво важливі економічні взаємодії, пов'язані з виробництвом, розподілом, обміном і споживанням матеріальних благ, без яких неможливе людське існування. Історія проілюструвала, які великі соціальні й духовні потрясіння викликають такі інформаційно-значимі показники, як рівень цін на товари та послуги, розмір заробітної платні, пенсії. Мова йде в даному випадку не лише про їх реальне наповнення, скільки про інформаційний зміст. Повідомлення уряду про підвищення цін, як свідчать історичні події, здатні перевернути країну. Мав рацію Ф. Енгельс, котрий стверджував, що людина перш ніж займатися філософією, релігією, мистецтвом, має їсти, пити, одягатися, хоча Сократ також справедливо зазначав, що людина живе не для того, щоб їсти, пити й одягатися. Тому і в економіці проявляються дві сторони: матеріальна та інформаційно-духовна. Економіка має забезпечити людину всім необхідним для існування, а духовне виробництво наповнити сенсом її існування.

Слід зазначити, що державно-правове регулювання соціально-економічних процесів стало у II пол. XX ст. характерною рисою розвитку більшості західних країн, де державна влада набула соціально-економічної легітимності¹. Такий досвід є особливо цінним для України, суспільство й економіка якої опинилися в глибокій кризі, ускладненій відсутністю злагоди між численними політичними силами з питань стратегії суспільного розвитку. Усунути економічні причини соціальної несправедливості, як свідчить історія, можливо лише через активне державне регулювання, яке є характерною рисою діяльності соціальної, правової держави.

¹ Социальная информатика: Основания, методы, перспективы / Отв. ред. Н.И. Лапин. – 2-е изд., стер. – М.: КомКнига, 2006. – С. 34; *Каныгин Ю.М.* Основы когнитивного обществознания (информационная теория социальных систем). – К.: Украинская академия информатики, 1993. – 236 с.

Аналіз показує, що становлення соціальної держави в нашій країні – це справа майбутнього¹. Шлях до соціальної держави ускладнюється тими обставинами, що нам доводиться водночас створювати надійний фундамент майбутньої соціальної держави і вирішувати нагальні проблеми перехідного періоду. Існуюча система забезпечення соціальної безпеки громадян потребує перегляду, адже її механізми нездатні розв'язати соціальні проблеми. Через те основними характеристиками перспективної моделі соціальної безпеки мають стати як соціально-економічна, так і соціально-інформаційна ефективності.

На думку вітчизняних дослідників Г. Почепцова та С. Чукут, запорукою розвитку будь-якої держави є ефективна *інформаційна інфраструктура*, оскільки це:

1) Дає змогу різко скоротити час на висунення та обговорення нових ідей, проектів, людей.

2) Дає змогу розробляти найефективнішу галузь економіки – економіку інформації, економіку з виробництва нових знань.

3) Спрямовує країну на той самий шлях розвитку, яким іде сьогодні все людство.

Соціальні зміни не дають сьогодні змоги використовувати старі моделі управління інформаційним простором. Серед найважливіших *характеристик* дослідники зазначають такі:

1) Катастрофічне зростання інформаційних потоків, що робить процес контролю майже неможливим.

2) Поява таких нових видів комунікацій, як Інтернет, що поєднують в собі одночасно індивідуальні й масові характеристики, тоді як усі процеси контролю зорієнтовані або на індивідуальні, або на масові комунікації.

3) Демократизація суспільства не дає змоги взагалі застосовувати старі системи контролю.

4) Бюрократичні системи контролю (на кшталт міністерств чи відомств, а саме тільки їх здатна породжувати держава) можуть відстежувати лише сталі показники (наприклад, мова, газети чи канал), вони нездатні реагувати на змінні, динамічні показники².

Тому завданням держави в цьому плані стає не розповсюдження однієї й тієї самої інформації по всій країні, а забезпечення розповсюдження різноманітної інформації, альтернативних думок, але з поданням потужної державної думки. Тут значна увага приділяється саме інформаційному простору, оскільки саме він використовується як інструментарій для вирішення соціальних, політичних чи економічних завдань.

Таким чином, окремого розгляду потребує соціально-інформаційна політика держави в умовах розбудови громадянського суспільства. Ця

¹ Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи / С.І. Бандур, Т.А. Заяць, В.І. Куценко та ін.; За заг. ред. Б.М. Данилишина. – Черкаси: Брама-Україна, 2006. – 760 с.

² Почепцов Г.Г., Чукут С.А. Інформаційна політика: Навч. посіб. – 2-ге вид., стер. – К.: Знання, 2008. – С. 13.

політика спрямована на забезпечення функціонування цілісності системи, якою керують в інтересах доведення, роз'яснення соціальної інформації.

У змістовному плані соціально-інформаційна політика, як особливий вид державно-суспільної діяльності, включає в себе дві найважливіші підсистеми:

1) Підсистему державної інформаційної політики.

2) Підсистему інформаційної політики інститутів громадянського суспільства.

Важливими *напрямами* соціально-інформаційної політики є:

1) Забезпечення поступового розвитку соціальної сфери і трансформації соціально-політичних та соціально-економічних цілей.

2) Формування та вдосконалення правових і законодавчих основ соціальної політики. Становлення і розвиток демократії як найбільш поширеної форми політичного режиму, що характеризується низкою вимог, серед яких найбільш важливими є: верховенство права і закону; пріоритет прав і свобод громадян над інтересами держави; рівність усіх перед законом і судом; дотримання демократичних процедур вироблення та прийняття законів.

3) Гуманізація соціально-інформаційної діяльності. Цей напрям відповідає сучасним гуманістичним тенденціям і охоплює широкий спектр діяльності людей від освіти до конкурентної боротьби.

Соціально-інформаційна політика об'єднує в систему принаймні чотири її *складові*:

1) Політику інформатизації у соціальній сфері.

2) Політику інформаційної безпеки у соціальній сфері.

3) Політику в галузі масової інформації у соціальній сфері.

4) Політику в галузі інформаційного забезпечення функціонування соціальної сфери.

З огляду на зростання ролі інформації в умовах соціальних трансформацій варто розглянути суспільні функції соціально-інформаційної політики. За умови адекватного потребам конкретного соціуму забезпечення, зазначені функції відіграють значну роль у гармонізації держави та громадянського суспільства. До таких функцій, зокрема, відносяться: просвітницька, аксіологічна, контрольно-критична, зворотного зв'язку, комунікативна, футурологічна. Розглянемо їх послідовно.

Просвітницька функція спрямована на збагачення знань, задоволення потреб реципієнтів інформації щодо певного кола питань або галузі знань. Не обмежуючись лише простим переліком фактів, інформація має містити відповідні пояснення, коментарі, тлумачення, оскільки значна частина реципієнтів може бути невідповідно до їх сприйняття. Так, за умов роздержавлення власності повідомлення про її обсяг, темпи і навіть перелік об'єктів не розкривають усієї сутності процесів, що відбуваються. Необхідна, наприклад, інформація про різноманітність форм роздержавлення, відмінність корпоратизації та приватизації, сертифікатної та грошової приватизації тощо. Для розкриття глибинної сутності багатьох явищ та процесів часто потрібно проаналізувати їх походження, генезис.

Тому важливим складником просвітницької функції є гносеологічний аналіз. Чим важливішою та масштабнішою є подія, тим глибшим, різнобічнішим та кваліфікованішим має бути коментар до неї, що особливо актуалізує роль і місце постаті коментатора в інформаційному процесі.

Аксіологічна функція відрізняється від просвітницької методами порівняння схожих, аналогічних явищ, процесів, рішень і з'ясування на цій основі їх недоліків і переваг. Йдеться про аксіологічну оцінку минулих та сучасних подій для об'єктивнішої їх інтерпретації. Однак особливого значення ця функція набуває, коли суспільство опиняється перед вибором одного з кількох варіантів рішень і з'ясування на цій основі їх недоліків і переваг. За таких обставин ЗМІ мають спрямувати громадську думку до найоптимальнішого. Наприклад, така ситуація склалася в Україні напередодні і відразу після здобуття нею незалежності з вибором партійної системи. Це питання широко дебатовалося у ЗМІ (і не лише), а висновок був практично одностайним: незважаючи на деякі позитивні риси однопартійності (наприклад, мобільність суспільства), переваги багатопартійності були цілком очевидними, що, власне, й зумовило вибір громадської думки, настроїв народу саме на її користь. І навіть те, що українська модель багатопартійності виявилася не найоптимальнішою, не знижує обґрунтованості вибору.

Контрольно-критична функція спрямована на здійснення суспільного контролю. Реальна дійсність завжди містить підстави для претензій, критичних зауважень на адресу держави, її органів, посадових осіб, політичних партій та громадських організацій. Бюрократизм, порушення прав громадян, невиконання програмних обіцянок політичних партій, депутатів, інші ситуації вимагають відповідного реагування. ЗМІ виявляють такі вразливі місця, доводять їх до відома різних структур, посадових осіб, пропонують шляхи подолання проблем, контролюють дієвість критичних сигналів. На жаль, так буває не завжди. Інтегрування критично-контрольної функції ЗМІ може звести їх діяльність нанівець, демонтувати один із найважливіших механізмів громадського контролю і впливу на владу та політику.

Сутність функції зворотного зв'язку полягає у з'ясуванні засобами ЗМІ, наскільки своєчасно надходить інформація до реципієнтів, адекватність сприйняття і тлумачення її. Реалізація цієї функції сприяє вдосконаленню самих ЗМІ, значно зміцнює їх позиції у відносинах з позицією автора чи навіть колективу редакції, владними структурами. Адже одна річ, коли публікація відображає, інша – коли на їх підтримку виступають широкі верстви населення. Тому аналіз відгуків, публікацій, огляд листів – неодмінна складова роботи ЗМІ. Більшість газет, радіо-, телепрограм схильні оприлюднювати відгуки, які збігаються з їх думками. Тому нерідко в різних газетах з приводу одних і тих самих подій, фактів, публікацій з'являються різні, іноді діаметрально протилежні, читацькі відгуки. Однак аналіз навіть протилежних підходів дає підстави для роздумів та висновків.

Комунікативна функція передбачає встановлення та розвиток зв'язків між реципієнтами. ЗМІ надають їм можливості шукати і знаходити одностайців, «спільників», об'єднуватися для досягнення єдиної мети,

утворювати формальні та неформальні організації, підтримувати одне одного. За схемою Г. Лассуелла, комунікація здійснюється як структурна ланка, що відповідає на запитання: хто повідомляє – про що – як, яким каналом – кому – з якою метою – з яким ефектом? У системах політичної комунікації, зумовлених ЗМІ, особливо виділяється електоральна комунікація. Акт голосування в цій системі розглядається насамперед як відповідь тих, ким керують, на комунікативні дії тих, хто керує. В Україні, внаслідок несформованості критичного поля для функціонування думки, яку репрезентує громадянське суспільство як цілісність, відсутній системний зв'язок обміну соціальною і політичною інформацією, який структурує суспільно-політичну діяльність, надає їй нового значення, формує громадську думку й забезпечує розвинену, цілеспрямовану політичну соціалізацію громадян з урахуванням їхніх потреб та інтересів.

Футурологічна (прогностична) функція покликана забезпечити науковий аналіз перспектив суспільно-політичного розвитку. Сутність її полягає в тому, щоб на підставі закономірностей суспільного розвитку, екстраполяції їх у майбутнє визначити основні риси, контури цього майбутнього, відсікаючи всілякі псевдонаукові спекуляції. Адже тільки обґрунтовані прогнози можуть бути основою для реалізації футурологічної функції ЗМІ. Тим більше, що на сучасному етапі існує значна кількість технічних засобів для систематизації інформації про соціальні та політичні процеси та прогнозування основних напрямів їх розвитку, планування суспільно-політичної діяльності, обрахування наслідків політичного вибору під час прийняття політичних рішень, контроль за виконанням цих рішень тощо. Їх використання дає змогу автоматизувати проведення досліджень, комп'ютеризувати аналітичну діяльність у процесі вироблення порад, розробити політичні варіанти, моделювати ймовірні наслідки, відібрати остаточне рішення.

Жодна з перелічених функцій не реалізується відокремлено. Навпаки, більшість інформаційних акцій водночас реалізує кілька, а часто їх усі. А їх розмежування здійснюється для детальнішого аналізу діяльності засобів масової інформації, спрямованої на розв'язання взаємопов'язаних стратегічних завдань: розвиток політичної культури і політичної соціалізації громадян, формування й посилення громадської думки в суспільно-політичному житті. Варто зазначити, що засоби масової інформації своєю діяльністю здатні перетворити примітивний натовп на справжній народ, виправдовуючи при цьому назву «четверта влада». За таких умов використовують такі види соціального управління як пропаганду, агітацію та інформування.

Підходячи до аналізу пропаганди, агітації, інформування з точки зору суспільного ідеалу, вони, в переважній більшості, підсилюють вплив політики, права, мистецтва, релігії, науки на розум і поведінку людей¹. Разом з тим ці види соціального управління не мають однакових

¹ *Заветный С.А.* Личность и общество: проблемы и перспективы управления. – К.: Изд-во Парпапан, 2008. – С. 139.

управлінських можливостей. Так, інформування виступає як засіб для реалізації нагальної потреби людини в отриманні інформації, необхідної для прийняття рішення, будучи, таким чином, визнаною основою управління. Проте інформування, по своїй суті, не має примусового характеру, оскільки надає особистості можливість самостійно визначитися стосовно тієї чи іншої інформації. Що стосується агітації та пропаганди, то вони поряд із подачею інформації передбачають, а інколи й нав'язують слухачам, глядачам відкрито чи потаємно своє ціннісне ставлення до певної інформації, виконуючи в такий спосіб роль духовного примушення. Тому, наскільки великими є їхні можливості як у позитивному, так і в негативному плані, існує велика кількість історичних фактів. У зв'язку з цим постає питання, звідки засоби масової інформації черпають цю силу, що представляє собою механізм підсилення, який використовує система управління в особі засобів масової інформації для досягнення власних цілей. Напевно, основою цього механізму є потреби людини, які, мов імператив, диктують їй свою волю. В нашому випадку такою потребою є інформація, за допомогою якої людина отримує можливість орієнтуватися не лише у фізичному світі, а й у соціальному та духовному.

Таким чином, засоби масової інформації, надаючи ту чи іншу бажану інформацію, набувають можливості цілеспрямовано й посилено впливати на людину й суспільство. При цьому ступінь підсилення їх впливу залежить не лише від потреб людини в інформації, а й від її характеру та форми подачі. В даному випадку найбільш привабливою є нова інформація, що життєво важлива для адаптації людини або соціальної спільноти до постійно мінливих змін навколишнього середовища. Важливо також пам'ятати про те, що засоби масової інформації поряд із різноманітним форм подачі інформації мають великі можливості багаторазового повторення тієї чи іншої інформації, що також посилює її вплив на цільову аудиторію.

Питання розробки перспективної парадигми соціально-інформаційної політики України є окремою складною темою і потребує ретельного дослідження, що авторка і ставить за мету під час подальшої роботи у цій сфері.